

Н. П. Шеремета

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДИНАМІКА ТРАДИЦІЙНОЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У МОВНОМУ ЗВИЧАЇ ПОДІЛЛЯ

У статті репрезентовано говіркову лексику Хмельницького Поділля, пов'язану з житловими та нежитловими будівлями, а також прилеглою до них територією. Діалектний матеріал заналізовано в лінгвогеографічному, лексико-семантичному та етимологічному аспектах.

Ключові слова: подільський говір, тематична група лексики, лексико-семантична група, семема, сема, будівельна лексика.

За часів незалежності в Україні помітно зріс науковий інтерес до проблем духовної культури нації. Повноцінна і багата етнокультура залишається основним виразником творчої потенції етносу. Без сумніву, знання та соціальний досвід народу акумулює мова як одна з найголовніших складових і загальнонаціонального образу, і самовираження особистості. Продовжуючи традиції Івана Огієнка – неперевершеного ученого-державотворця, самобутнього дослідника духовних скарбів українського народу, його мови, національної культури, ми прагнемо вивчати мову як один із найважливіших чинників утвердження нації. За його словами, «мова місцева, жива, народна – то ґрунт і душа мови літературної... Досліди живої мови звичайно дають нам найрідніший матеріал, подають не тільки звуковий опис теперішнього стану її, але й матеріал про її долю, про розвиток, зміни, чужі впливи, розвій значення слів» [11, с.152]. Сьогодні на ристі прийшло усвідомлення того, що саме діалектний різновид української національної мови має стати джерелом для різнопланових мовознавчих досліджень.

Перший ректор Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету Іван Огієнко спрямовував великі зусилля на те, аби наш навчальний заклад став справжнім регіональним осердям відродження української мови, духовної культури Поділля, що було, з одного боку, ополічене, а з другого – зросійщене. Дотримуючись рекомендацій ученого та вимог сучасної діалектологічної науки щодо записування та систематизації говіркового матеріалу, лабораторія діалектологічних досліджень при кафедрі української мови вивчає народне мовлення Поділля та суміжних говірок, наслідки взаємовпливів різних діалектних систем.

Метою нашого дослідження є вивчення органічних зв'язків між народною мовою та різними аспектами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, звичаями, етнопсихологією й ін.

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву твердження, що внутрішню природу мовних одиниць можна виявити лише на основі їх відношень у системі [6, с.7]. А систему потрібно розглядати як множину зв'язаних між собою елементів, що становить певне цілісне утворення [8, с.15]. Актуальність даної розвідки зумовлена необхідністю краще пізнати системну організацію лексики, що безпосередньо віддзеркалює фрагменти матеріальної й духовної культури Поділля. Подільські говіркові назви, пов'язані з будівельною тематикою, належать до однієї з найдавніших і найпоширеніших тематичних груп у діалектній лексико-семантичній системі. Вони відбивають і лінгвогеографічне контактування, і міграцію людності упродовж тривалого часу.

У тематичній групі лексики (надалі – ТГЛ) ‘Будівлі, будівельні споруди та будівництво’ виділяються кілька лексико-семантичних груп (надалі – ЛСГ), як-от: ‘садиба’, ‘етапи будівництва’ й ін. У даній статті ми заналізуємо одну – найбільшу: ‘садиба’, яка реалізується семемами: ‘місце, де стоїть хата з господарськими будівлями’, ‘сільський житловий будинок’, ‘кімната’, ‘піч’, ‘горіще’, ‘димар’, ‘надвірні будівлі’, ‘огорожа’. Кожна з цих семем на основі усвідомлюваного зв’язку об’єднує низку сем і лексем-номенів.

Семема ‘місце, де стоїть хата з господарськими будівлями’ займає центральне місце у ЛСГ ‘садиба’. У подільських говірках Хмельницької області вона репрезентована семемами: (в)обис ‘ц’а, о^пк’іл, дв’ір, подв’ір(я), ‘мисност’: три об’іс’ц’і го^р’ілі // (Шрв); ше ў нас на **вобис’е’ц’у** то йе ‘н’ібіє і хл’іў // (Дшк); а це **об’іс’ц’а** коліс’ ‘мало один гик’тар // жо’го роз’д’ілили м’іж двома си’нами і дочкоју // (Пдл).

Номен об’ійс’т’а з його фонетичними варіантами об’іс’т’а, вобис’ц’а й ін. рівномірно займають майже усі південно-західні говори, крім волинського [1, к. 276; 2; 3; 12].

Лексема дв’ір є подільсько-наддністрянсько-бойківсько-закарпатською ізоголосою. Наприклад: йак гри’мит’ на **двор’і** / то то’д’і бе^прут’ ло’пату / йа’коіу са’жайут’ хл’іб у п’іч / і коц’убу ви’гор’тайут’ з ‘печ’і поп’іл // ви’нос’ат’ надв’ір / за по’р’іг // с’таўл’ат’ наўх’рест / і то’д’і гр’ім / громи пе’ре’стаіут’ гри’м’іти // а йакшо іде / і часом / і град / то то’д’і / і ‘можна ‘тоже” так с’стави’ти ‘само / і то’д’і пе’ре’стаіе ‘падати / цеі ‘н’ібі / йак це назив’аєц’а / град // (СУ); а ‘с’іно три’малис’мо на **двор’і** // (Дшк); коро’ваі ў’с’ім роздавала / хто буў **ўдвор’і** / і хто на ‘вулиц’у ‘вішоў // (Мдж).

Крім наведених найменувань, у лексико-семантичну групу ‘садиба’ увійшла лексема ‘мисност’: а ме^н’і показало’ там ‘моја ‘мисност’ / йа’ких дв’і ‘хати до ‘мене // (Шрв) або **бат’к’іўщина**: а це об’іс’ц’а коліс’ ‘мало один гик’тар // жо’го роз’д’ілили м’іж двома си’нами і дочкоју / один ужи’ниўс’а і від: ‘іліўс’а с’с’ім’іоју / д’ругі від: ‘іліўс’а / а ‘мама ли’шила’с’а на **бат’к’іўщин’і** / з бат’ками // (Пдл).

Сема ‘подвір’я’ в досліджуваних говірках виявляється регулярно назвою зі стверділим звуком *p* – подв’іра або зі вставним звуком [j]: на **подв’іру** була **ки’р’ниц’а** / а хто йі’ї ко’паў? / йа не” знайу хто // (Дшк); гос’подар’і ў цеі ден’ випус’кајут’ на **подв’ір’я** ў’с’у ‘жиўн’іс’т’ / а’би погул’ала / по’дихала // (Крж). Фонетичний варіант цієї лексеми *подв’ір’е* поширюється і в наддністрянських говірках [2, с.98].

Чимала семантична парадигма утворюється словами, які репрезентують семему ‘сільський житловий будинок’. Структурна організація назв житла побудована на єдності декількох опозицій: 1) якісні характеристики приміщень; 2) призначення приміщень; 3) особливості побудови приміщень; 4) матеріал для побудови [4, с.6]. У досліджуваному ареалі побутують такі синонімічні лексеми, як: *хата*, *ха’тина*, *ха’луна*, *д’ім*, які мають семантичну диференціацію. Лексема *ха’луна* репрезентує диференційну ознаку ‘стара хата’, *ха’тина* – назва ‘невеликої за розмірами будівлі’, а ‘сучасний великий будинок’ називають *д’ім*: ‘мама ‘тоже” ви’ходи’ли за **хату** / ну так бу’де йак Мал’іноўскі **д’ім** / ‘може” ше б’лище / (Мкв); тиі не” ‘має”м де по’д’іти’с’а а тиі п’ішли до бабус’і своїй / а бабус’а ‘тоже” шо ж ‘роби? / б’ідн’іс’ц’ // вот ‘треба ‘класти’ / йа’кус’ хоц’ шч’і’пити’с’ **хатину** / де чо’го ў’з’ати? // (Дшк).

Назви для ‘кімнати’ у житловому будинку також утворюють велику лексичну і семантичну парадигму, яка має у своєму репертуарі цілі ряди лексем

і семем, найчастіше трапляються словосполучення з номеном *хата* (ве^ллика, ма^лла, ^перша хата, ^друга хата): сна^ради ^прамо ^ў *хату* ^падали // (Бл).

Невід'ємна ознака, характерна для подільської хати – мальовничість, утворювана білизною стін, пластичною їх обробкою з підсинюванням заглиблених площин, виступаючою призьбою, обмазаною червоною глиною. Якщо причілкові або тильні стіни були відкриті для вітрів і дощів, їх також фарбували жовтою або червоною глиною [7, с.34]. Такі особливості оздоблення кімнат зберігаються на Поділлі і досі, щоправда, використовуються й сучасні матеріали: би^еру ва^пно // то^ди ва^пно кла^ду ^ў в'ідро і ^лайу во^ди // ^ўл'а ва^ди/ то^ди би^еру ^йдо^го за^син' ^йу^й/ ^синки^е ^трошки^е ^син' ^йу // то^ди ^б'іл' ^у // поб'і^лла ^хату // то^ди воб'і^ртай^ус' і / ^мийу ^н'ідо^логи // по^мила/ то^ди кра^шу // в'ікна кра^шу ^б'ілі^м // ^н'ідв'іконі^ц'і ^голубим' а^бо ^тожі^е ^б'ілі^м // ^краска ^б'іла а^емал'ова // а ^н'ідо^лога ка^р'ічни^ева а^емал'ова // (Жбн).

Типовий сільський будинок, крім власне житлових кімнат, має й інші приміщення: ви^еранда, ^с'іни - ^назва вхідної кімнати будинку?; ^ганок ^накриття перед входом у будинок?; ^приз'ба – ^невеличкий^і земляний насип вздовж стін хати знадвору?; ^с'міща для сидіння, відпочинку?; ^кол'мора ^к'кімната без вікон для зберігання речей, продуктів'. Наприклад: а це во^о не^да^ўно ти^і ви^еранду і ^д'ідурн'у пок^лали^е / бо ^л'ітом / ти^і ^йакос' ^м'іс' ^ц'а ^б'іл'ше^н / а^ле це ^ўже ^ўс'о ти^пер / во^но ^легше^н набагато / ^ўс'о ^йе / ^т'іл'ко ^грош'і дава^і // (Дшк); ^йа при^б'іга^йу до^дому / до ^с'іней / а ^н'іме^ц ^стой^іт з^е а^ўто^мом (Мкв); на ^приз'бі ^п'ід ^хато^ю сиді^т' / ^с'п'іва^е со^б'і // (Мдж).

Усі перелічені лексеми перманентно фіксуються і в надністрянських говірках [2, с.101].

Біля входу в хату із сіней по один бік у кутку розташовувалась *пич*, яка у досліджуваному ареалі має назву *пйец* або *п'ич*: ^мойа ^баб'ка ^спали на ^п'йе^цу (Лтв); ^баб'ка ^{сп}ит на ^посте^л'і / а ми з ^мамо^ў на ^п'йе^цу // (Мкв); ^шоб зва^рити^е ^добри^і боршч / тра ^його до^гл'анути^е у ^п'йч'і // (МП); ^чос' ^ў ^пи^ч'і ^було ^саме^н ^ўку^с'н'ше // (Псц); ^кожной ^су^боти ^мати та^ко зма^{ст}'ат' ^п'ідлогу ^коло ^печ'і / по^в'іс'ат' на год'в'ірку ^чистого рушні^ка // (Цмб).

Піч у переважній більшості робили з глини. На початку ХХ ст. при виведенні печі почали застосовувати цеглу. На початку ХХ ст. у традиційній конструкції печі відбуваються зміни. Одна з перших видозмін - виділення груби, яка виконує обігривальну функцію: ^йак ^клали^е ^пйец чи ^зруб^у / то на^їмали^е ^маїстра // (Дшк); а ^ц'а ^зруб^{ка} то була з ка^м'ін'чи^к'і^ў // (Дшк).

Початок цього процесу поклала нова конструкція лежанки, яка дістала окрему топку : ^ў ^хат'і бу^ў ви^лики^ч'і ^пйец і ^ле^нжан^ка // (Дшк); ^ле^нжух гор^оді^ў ^форостом і ^гліною^ю об^машчува^ў // (Дшк). Це сприяло більш заощадливому вживанню палива і раціональному використанню печі. Наступний етап – виділення функції приготування їжі за рахунок вбудови в лежанку плити. При наявності плити грубу змогли відокремити і ставити паралельно або перпендикулярно між житловою частиною хати і ванькиром. У подальшому відділена від печі груба дістала окрему топку і димохід [10, с.64].

Така конструкція печі досі зберігається на Поділлі: ^ў ^хат'і бу^ў не^в'и^лички^ч'і ^пйец / ^ле^нжан^ка / і ^пли^та / а^ле ^йісти не^н ^було ^шо / на ^н'і^ї ми ва^рили^е ^йісти^е / го^товили^е ^шо то^д'і ^мали^е / ^пйец ^клали^е ^с ка^м'ін'чи^к'і^ў ^йак ^клали^е ^пйец чи ^груб^у / то на^їмали^е ^маїстра // (Дшк).

У досліджуваному ареалі ^т'яга у димарі, печі^і має назву ^т'ага; ^дно печі, де горить вогонь^ь називається ^чер'ін'; ^металева засувка для перекриття димоходу^ь – ка^гла, а ^куток за пічню^ь – ^при^п'ічок.

У говірках на Хмельниччині для найменування 'горюща' використовуються лексеми: *в'шика(и); го'ра; п'ід; 'подра*: су'шили суши'н'у на *го'р'і* // а ше на *го'ру* скла'дали ўс'ак'і 'банки / бутл'і / та і ўс'о / шо 'лишне було ў нас ў 'хаг'і / ви'носили / шо м'ішало // (Пдл); Я полізла на *'подра* за зернятами (Псц).

Номені *в'шика(и); го'ра* записав Зиновій Бичко й у наддністрянських говірях, у південній частині говору вживається лексема *п'ід*, спорадично поширюється назва *п'ідре*, а номен *стрих* (польське *strych*, німецьке *estrich*) охоплює весь наддністрянський ареал [2, с.102]. Усі вони складають один ряд гетеронімів, оскільки між їхніми семами не виявляється жодна релевантна ознака.

Для назви 'димаря' на Поділлі поширені лексеми *'ком'ін, ком'інок, ди'мар*: *ком'інок* робили^е з форосту і з г'лини^е 'нею обмащували^е кругом *ком'інка* // (Дшк). А та частина комина, яка міститься на горіщці, називається *'ком'ін* або *ле'жух*: в'ін 'йако^с та'ко ви'води^єў *'ком'ін* на верх //; *ле'жух* *горо'ди*ў *'форостом* і *з'линою* обмащова^єў // (Дшк).

Семема 'надвірні будівлі' охоплює номені, що мають різне призначення і, відповідно, утворюють лінгво-етнічну наддіалектну сітку-модель родових понять: 'допоміжні приміщення для нежитлових потреб людини' – 'приміщення для зберігання продуктів' – 'приміщення для зберігання сільськогосподарського реманенту, зернових, сіна, снопів' – 'приміщення для худоби, птиці'.

'Допоміжні приміщення для нежитлових потреб людини' об'єднують найпоширеніші чотири денотати:

- *літня кухня* – окреме приміщення за межами житлового будинку для приготування їжі: а ми уже тут ст'роїли 'хату / кухн'у // 'ран'ше у'с'іх 'була *'кухн'а окремо* // тут у 'нас бу'ї п'ец велики'ї / ја са'ма шче у 'н'ому пекла паски / пли'їта була // але д'іти у'же пе'ре'робл'али / у'се 'вик'інули / те'пер у'же н'іх'то так не пе'че // (Пдл). У говірі с. Дашківці Вільковецького району Хмельницької області для її назви використовується лексема *д'і'дурн'а*: а це во'Х'о не'да'юно ти' ви'ранду і *д'і'дурн'у* пок'лали^е // (Дшк). Номені *'л'етн'а; 'лі'їтна; л'їтна* *'кухн'а* й *д'і'дурн'а* побутують і в говірках Наддністрянщини [2, с.103];
- *с'ічкарн'а* – назва місця, де готують тваринам корм;
- *'куз'н'а* – назва для кузні-майстерні, в якій працює коваль;
- *суш'н'а* – назва місця сушіння фруктів: ше 'помн'у ко'лис' сли'ўки 'дуже' ро'дили^е / і 'горстк'і ў 'йак'іс' 'фран'цуск'і 'йа була роз'вела ти' ўже м'її Пе'т'ро чо'лов'ік ни'е'бошчи'к пок'лаў бу'ї *суш'н'у* там на во'бор'і 'коло курни'ка / то та'ко 'н'іби 'викопаў ў'пе'ред 'йамку / 'вимурував та'к'і с'ц'іни^е з 'каме'н'у і з г'лини^е / по'том ўмуру'ваў ш'тири^е 'дошки^е / а 'межи' 'цими^е дош'ками^е посе'ре'д'ин'і ўже 'йа з д'іт'ми 'л'іску ви'кла'дали^е // (Дшк).

Льох – окреме приміщення за межами житлового будинку, спеціально обладнана яма зі східцями та похилою верхньою надбудовою з дверима, призначена 'для зберігання продуктів', у досліджуваному ареалі репрезентовано номеном *льох* і рідше *погр'іб* чи *под'вал*: 'ледви з 'того *л'о'ху* ви'їшла // (Пдл); *л'ох* зава'лила ме'н'і // (Дшк); 'л'уди по *л'о'хах* хо'вали'с' // (Бл); 'в'ідрами^е та 'коши'ками^е 'сипали^е ў м'іш'ки / по три^е та по ш'тири^е м'іш'ки до *л'о'ху* // (Псц); бу'рак ми ў *л'ох* ски^е дай'ем 'зараз // (Жбн); ко'ли кар'тофл'і були 'викопан'і то 'їх 'кидали^е у *под'вал* або у *'позр'іб* / шоб во'ни не' г'нили^е // (Трс).

Варті уваги назви приміщень 'для зберігання зернових, сіна, снопів'. У досліджуваному ареалі відома назва *сто'дола*, що є нормативною й у літературній

мові: зло'жили по'ўну *сто'долу* сно'п'і'ю // (Шрв); м'н'асо три'мали'є *у' сто'дол'і* // (Пнк); баг'ки жі'ї були 'добрими хаз'а'jami // тримали ко'неї / тут 'у нас / де 'хата 'зара / була с'тай'а // *сто'дола* / там 'сіно тримали / годували с'вин'і / *о'бора* була не'ве'лика / бу'є с'а'кіи-та'кіи кур'ник // 'але по'чалос'а роскур'кулин'а / і так і 'ус'о хаз'а'ство п'ішло / заби'рали до кол'госпа // (Пдл). Цей елемент утворює суцільну ізоглосу, що простягається в сусідні говори [1, к.281].

Окремі назви у говірках Поділля має приміщення 'для зберігання грубих кормів і сільськогосподарського реманенту': *ко'мора*: зр'ізани'є т'у'т'ун к'лала-ли'є на п'ід'воду і во'зили'є у кол'госпну *ко'мору* // (Ант); ше 'у нас на во'би'с'ц'у то йе 'н'іби'є і хл'і'ю / *ї ко'мора* // (Дшк).

Для назви місяця, 'де зберігають дрова, різні господарські знаряддя праці' побутують назви *при'чена*, *дров'итн'а*: а 'д'іти і со'б'і чаклу'вали / ішли до *дров'итн'і* / зби'рали 'у коши- тр'іс'ки та 'несли до 'хати на во'гон' / шоб 'ї л'ітку 'по'ўни-и'а 'коши-и гри-бами // (Крж).

Трапляється поширення назви надвірного приміщення 'для необережливих качанів кукурудзи' (висока й вузька повітка, виплетена з лози, куди зсипають кукурудзу): а ше ко'лис' 'у нас була *киш'ниц'а* // са'дили на го'род'і куку'рузи / а 'пот'ім туди скла'дали / і сушили // (Пдл).

Із назвами '*огорожі*' та її частин у досліджуваному ареалі пов'язано кілька лексем.

Назви тину з хворосту (на забитих у землю кілках): *ого'рожа*, *пл'ім*, *перелаз*, *паркан*: зби'ралис'а х'лопц'і // д'і'юки пос'ідають на *плота* дес' / сп'івайт // гор'івок так не' пили / йак 'зараз / 'вин'і'ю / н'і'чога // (ВЛ).

Паркан, який відділяє сусідські домівки, називається *ш'нал'ар*: а те'перки'є 'уже не'ма сли'євок / 'ус'і су'с'ідка 'вирубала / бо к'лала св'і' *ш'нал'ар* в'ідогра'Уала / ти'ї 'уже не' 'сушу // (Дшк).

'Велика брама' може мати назви *ворота*, *брама*: х'лопц'і не раз зн'імали 'у н'іч 'перед Анд'р'ієм *ворота* / б'рали 'воза / пл'уга / боро'ну чи шос' 'інше та заки'дали на гр'єб'ін' 'хати чи хл'і'ва // або розби'рали *перелаз* чи *паркан* та вста'новл'ували жо'го по'леп'рек 'вулиц'і // 'були й та'к'і / і шо всте'ляли со'ломо'ю або обли'вали бур'а'ковим к'васом с'тежку в'ід *ф'іртки* 'д'і'юки до *ф'іртки* 'парубка / кот'рий ко'ха'ю // (Крж); ко'лис' тут було 'ус'о под'ругому // це 'уже 'д'іти тут пост'роїли і 'хату / і гараж / і *ф'іртка з брамо'ю* були інакш'і // (Пдл).

Назви для хвіртки: *ф'іртка*: всте'ляли со'ломо'ю або обли'вали бур'а'ковим к'васом с'тежку в'ід *ф'іртки* 'д'і'юки до *ф'іртки* 'парубка / кот'рий ко'ха'ю // (Крж). Дана лексема у такому ж фонетичному вияві поширюється на всьому ареалі Наддністрянщини. У наддністрянських говірках ще вживаються нomenи *вор'итц'і* (західна частина) - 'воріття в огорожі до сусіда'; *брама* (весь ареал), *ворота* (весь ареал), *л'іска* (Тернопілля) - 'ворота'; *перелаз* - 'місце в огорожі для переступання через неї'; *шт'ахети* (німецьке *stüce*) (весь ареал), *паркан*, *пл'ім*, *часток'іл* - 'огорожа' [2].

Інструментом для виявлення семантики лексем, належних до групи '*назви надвірних будівель для худоби*', послужила лінгво-етнографічна наддіалектна сітка-модель: 'загальна будівля для свійських тварин' (родове поняття) – 'будівля для корів', 'будівля для коней', 'будівля для овець' (видові поняття). У досліджуваних говірках вона реалізується таким лексемним репертуаром: хл'і'ю, *сар'а* – *ко'ро'уни'к*, *ферма* – *ко'н'ушн'а* – *в'і'чарн'а*, *ко'шара*.

Родове поняття 'загальна будівля для свійських тварин' маніфестується кількома номенами. Слово хл'і'ю, яке є нормативним у літературній мові, домінує в аналізованій семі, як-от: 'перед хл'і'вом пос'івали св'а'ченим 'маком / шоб

л'в'ід'ма мак зби'рала /а не в'ід ко'р'іу молочко заби'рала // *ў по'р'із хл'іва* за'рубували со'киру / шоб у'пир'і не мо'гли присту'пити і худобу л'душити // (Крж).

Зрідка вживається також номен са'раї, що може вживатись паралельно зі словом хл'іу та номеном с'тайн'а як родові поняття. Номен са'раї поширений в різних українських говірках, хоча пам'ятками староукраїнської мови XIV-XV ст. він не зафіксований [13]. Лексема с'тайн'а зі значенням 'приміщення для коней' є однією з найпоширеніших у південно-західних говорах української мови [1, к.280], вживається і у досліджуваному ареалі: бат'ки жі'ї були добрим хаз'а'ями // тримали ко'неі / тут ў нас / де хата 'зара / була с'тайн'а // (Пдл). Її подають і пам'ятки XI-XIII ст. [9, с.131]. У східнословобожанських говірках ця лексема належить до пасивного словникового запасу, уживаючись зрідка із такими значеннями: а) 'приміщення для коней'; б) 'обгороджений двір для рога-тої худоби'; в) 'загорода для худоби в полі' [5, с.182].

Засвідчено також вживання номена *бал'ган*: а наш хл'іу / *бал'ган* назива'є'ц'а // (Ббн).

'Загорода для худоби, птиці' на Поділлі має назви: (*в, з*)*обора*: л'в'іуц'і три'мали'є хл'ів'і // на л'іто на *двор'і ў зобор'і* // (Пнк); там на *во'бор'і* коло курни'ка // (Дшк); ше ў нас на воби'с'ц'у то йе *куча* йе і *во'бора / с'ічкарн'у* йа'кус' мален'ку /майе'мо // (Дшк); *обора* була не'ве'лика // (Пдл).

У цій групі лексики, окрім загальних назв, виділяються ще назви специфічні. Вони вживаються для називання таких реалій, які мають конкретне призначення, пристосовані для вужчих потреб, тобто спостерігається спеціалізація за призначенням тієї чи тієї будови. Лексеми *ко'р'іуник*, *ферма* систематично репрезентують сему 'громадська будівля для утримування корів взимку': йак йа була молода і робила на *ферм'і* / то муси'ла / йак т'іко но роз'видни'ц'а ўставати / дати йісти своїм с'вин'ам / здо'їти корову / вигнати ў 'поле і йти на *ферму* на роботу // при'ходи'ла і зразу та'ки йшла ў *кур'іуник* до худоби // (Ктг).

Сема 'громадська будівля для утримування овець взимку' представлена лексемою *ко'шара*, вона відома у пам'ятках української мови, починаючи з XIVст. [9, с.410].

У досліджуваному ареалі для реалізації семи 'громадська будівля для утримування коней взимку' використовується номен *ко'н'улин'а*. Дана лексема з'явилась у джерелах кінця XIX ст. і поширена в багатьох говорах на сучасному зрізі.

Свиней дома тримають у будівлі під назвою *сажи'к* або в *кучі* чи *са'райі*.

Сема 'будівля для ночівлі курей' у говірковому мовленні представлена лексемою *курник*: там на во'бор'і коло *курни'ка* // (Дшк); буў с'а'ки'та'киї *курник* // (Пдл). А перекладини з жердин, на яких ночують кури, називаються *банти* (німецьке *band*), *с'ідало*.

Серед назв приміщень для свійських тварин і домашньої птиці у досліджуваних говірках виявляються лексеми спільнослов'янського походження: *хл'іу*, *стайн'а*, *во'бора*, *куча*. Наприклад: 'пару свиней туто за *кучи'оју* тримали у *куч'і* // *хл'іу* буў маліі // там три'мали як'іс' інструменти / дрова // (Пдл).

Отже, ЛСГ 'Садиба' є визначальною у ТГЛ 'Будівлі, будівельні споруди та будівництво' і засвідчує, що для реалізації кожної з аналізованих семем у досліджуваному ареалі Поділля використовуються ряди лексем, тісно пов'язаних між собою семантично, структурно і мотиваційно. Останнє дозволяє зробити висновок, що аналізована ТГЛ – це цілісне утворення, розгалужена мікросистема найменувань відповідно до призначення реалій, які вони позначають. ТГЛ 'Будівлі, будівельні споруди та будівництво' складається з багатьох взаємопов'язаних лексико-семантичних груп і дрібніших семантичних парадигм і полів, тому

утворює складну й розгалужену систему, що організована опозицією структурних її елементів за диференційними ознаками. Ця група слів досить багата, різноманітна і водночас чітко спеціалізована. Заналізована у статті ЛСГ 'Садіба' має свою складну внутрішню структуру: в її складі виділяються семантичні парадигми, компоненти яких пов'язані між собою семантично, структурно і мотиваційно та водночас протиставляються багатьма диференційними ознаками.

Важливим продовженням дослідження цієї ТГЛ буде опис ЛСГ 'Етапи будівництва', як такої, що віддзеркалює своєрідне світобачення, розумове заглиблення у духовне, міфологічне уявлення краян.

Список скорочень назв населених пунктів:

Дшк – Дашківці Вінківського р-ну Хмельницької обл.
Ббн – Бубнівка, ВЛ – Велика Левада Городоцького р-ну Хмельницької обл.
Крж – Коржівці Деражнянського р-ну Хмельницької обл.
Мкв – Маків Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
Ктг – Китайгород, Пдл – Пудлівці, СУ – Стара Ушиця, Трс – Тарасівка
Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
МП – Малі Пузирки Красилівського р-ну Хмельницької обл.
Мдж – Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл.
Ант – Антонівка, Псц – Песець Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
Пнк – Паньківці, Цмб – Цимбалівці Старосинявського р-ну Хмельницької обл.
Лтв – Летави, Жбн – Жабинці, Бл – Біла Червоногородська р-ну Хмельницької обл.
Шрв – Шарівка Ярмолинського р-ну Хмельницької обл.

Список використаних джерел:

1. Атлас української мови : [у 3 т.]. – Т. 1. Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі. – К., 1984; Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К., 1988; Т. 3. Донеччина, Слобожанщина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я та суміжні землі. – К., 2001.
2. Бичко З.М. Діалектна лексика наддністрянського говору / З.М. Бичко. – Тернопіль : Лідер, 2000. – 280с.
3. Брилінський Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. – Хмельницький, 1991. – 147 с.
4. Глуховцева Е.Д. Лексика народного быта украинских восточнослобожанских говоров : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Е.Д. Глуховцева. – Днепропетровск, 1992. – 19 с.
5. Глуховцева К. Динаміка складу назв господарських приміщень у східнослобожанських говірках / К. Глуховцева // Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової / упоряд., ред., передм. П.Ю. Гриценка ; редкол.: П.Ю. Гриченко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра, 1997. – С. 177-194.
6. Гриченко П.Ю. До питання про ареальний аспект дослідження лексико-семантичної системи / П.Ю. Гриченко // Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 163-167.
7. Данилюк А. Подоляни / А. Данилюк // Наука і суспільство. – 1990. – №5. – С. 34.
8. Дятчук В.В. Семантична структура і функціонування лексико-граматичної системи української мови. Історія української мови : Лексика і фразеологія / В.М. Русанівський, В.О. Винник, В.Й. Горобець та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
9. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля. Кінець XIX-XX ст. / Т.В. Косміна – К. : Наукова думка, 1980. – 190 с.
10. Огієнко І. Як записувати народні говори / І. Огієнко // Науково-популярний місячник «Рідна мова» / відп. ред. І. Огієнко. – Варшава, 1934. – № 4. – С. 152.

11. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1-2.
12. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. : у 2 т. / укл.: Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, В.Л. Карпова та ін. – К. : Наук. думка, 1977-1978. – Т. 1-2.

Continuing the tradition of Ivan Ohienko, we want to learn the language as one of the most important factors in strengthening the nation. The relevance of this intelligence is caused by the need of better understanding the systemic organization of the lexicon that directly reflects fragments of material and spiritual culture skirts.

The article represented vocabulary which is associated with residential and non-residential buildings and surrounding areas gathered in the dialects skirts. Dialect material is analyzed in linguistic and geographical, lexical-semantic and etymological aspects.

Key words: Podolsky dialect, thematic group of vocabulary, lexical-semantic group, vocabulary construction.

Отримано: 18.02.2015 р.

УДК 811.161.2'373:398

С. А. Шуляк

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

АНАТОМІЧНА ЛЕКСИКА У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті досліджено особливості функціонування анатомічної лексики у текстах українських замовлянь. Проаналізовано анатомічні назви, що позначають як частини й органи людського тіла, так і атрибути персонажів. Описано найменування тіла як ланцюжка частин, що приєднуються одна до одної. Визначено основні епітетні структури, які фігурують в українських замовних текстах на позначення анатомічної лексики.

Ключові слова: анатомічна лексика, текст, українські замовляння, лексема, епітет, номени.

Одним з актуальних завдань сучасного мовознавства є вивчення лексичної системи фольклорних текстів. Вирішення питання систематизації народної творчості та залучення до аналізу ще малодосліджених шарів українського фольклору, дасть змогу реконструювати світоглядні уявлення наших предків. І.І. Огієнко зазначав, що у який бік життя не поглянемо, скрізь побачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український; скрізь, на всьому поклав цей народ свою ознаку, ознаку багатой культури й яскравой талановитості [1, с.13]. Саме вербальний компонент замовляння є традиційним об'єктом дослідження мовознавства, продиктований важливістю вивчення національного фольклору.

Дослідженню фольклорних текстів велику увагу приділяють З.С. Василько, М.К. Дмитренко, В.В. Жайворонок, О.В. Лабашук, Ю.Л. Мосенкіс, М.Н. Москаленко, О.А. Остроушко, О.А. Соляр, А.І. Темченко, О.Є. Хомік та інші мовознавці.

Метою дослідження О.В. Лабашук є з'ясування особливостей побутування та функціонування примовок в обрядовому та господарсько-побутовому житті українців. Науковець виділила примовки як окреме самобутнє явище народної творчості з-поміж інших явищ українського фольклору, розглянула спе-